

Nascholingsdag Burgerschap 2022

25 november 2022

Welkom op deze nascholingsdag Burgerschap van het ICLON.

U gaat deelnemen aan een van de professionaliseringsactiviteiten van het Interfacultair Centrum voor Lerarenopleiding, Onderwijsonderzoek en Nascholing (ICLON) van de Universiteit Leiden. Het ICLON is een onderwijscentrum voor po, vo en ho dat zich richt op de kwaliteit van het onderwijs door onderwijskennis en onderwijspraktijk te verbinden. Wetenschappelijke inzichten worden toegepast in de klas of collegezaal en omgekeerd zijn praktijkervaringen de impuls voor onderzoek naar en ontwikkeling van de praktijk van onderwijs. Op onze website vindt u meer informatie over ons **professionaliseringsaanbod**.

Het ICLON werkt altijd samen met (opleidings)scholen om in haar professionaliseringsaanbod voor docenten goed in te spelen op belangrijke uitdagingen in het onderwijs. Wanneer ons aanbod voor meerdere scholen functioneel is, bieden we de professionaliseringsactiviteit op een centrale locatie aan. Maar soms is het voor een school veel prettiger om met een team op de eigen school een training te volgen (incompany). Voor het bespreken van dergelijke professionaliseringswensen kan uw schoolleiding contact opnemen met de teamleider Docentprofessionalisering, **Jacqueline Hoornweg** door te mailen naar hoornweg@iclon.leidenuniv.nl.

Scholen zijn net als het ICLON druk bezig te herstellen van de gevolgen van de coronacrisis. Scholen mogen daarom een beroep doen op het Nationaal Programma Onderwijs (NPO) waarvoor het ICLON samen met scholen een **ondersteuningsprogramma** heeft ontwikkeld.

Het ICLON biedt daarnaast **nascholing aan via het Onderwijsnetwerk Zuid-Holland** (ONZ). Dit is een netwerk waarin drie universiteiten, vier hogescholen en meer dan zestig vo-scholen samenwerken met bedrijven en maatschappelijke instellingen in alle schoolvakken op thema's als docentprofessionalisering, arbeidsmarkt en verbetering aansluiting vo-ho.

Tenslotte werkt het ICLON in het basisonderwijs samen met po-scholen in het **Wetenschapsknooppunt Leiden**.

Ik wens u een mooie en leerzame dag toe en zie u graag terug bij verdere professionaliseringsactiviteiten die wij voor docenten organiseren.

Prof.dr.ir. Fred Janssen

Wetenschappelijk directeur ICLON Universiteit Leiden

Docentprofessionalisering: www.iclon.nl/nascholing

NPO-aanbod: www.universiteitleiden.nl/iclon-menukaart/aanbod

ONZ: www.onderwijsnetwerkzuidholland.nl

Wetenschapsknooppunt: www.universiteitleiden.nl/wetenschapsknooppunt

Programma

Datum : Vrijdag 25 november 2022
Tijd : 09.30 – 17.00 uur
Locatie : Universiteit Leiden, Campus Den Haag, Turfmarkt 99 te Den Haag

Dagprogramma

09.30 uur Ontvangst en informatiemarkt

10.00 uur Welkomstwoord

10.15 uur Openingslezing door dr. Piet van der Ploeg (hoofddocent Rijksuniversiteit Groningen en lector Academica UAS) en dr. Isolde de Groot (universitair docent burgerschapseducatie en betekenisvol onderwijs aan de Universiteit van Humanistiek en docent-onderzoeker bij het Urban Education programma van de Hogeschool van Amsterdam)

11.00 uur Pauze en informatiemarkt

11.15 uur Keuzeronde 1

12.45 uur Lunchpauze en informatiemarkt

13.45 uur Keuzeronde 2

15.15 uur Pauze en informatiemarkt

15.40 uur Paneldiscussie Jongeren

16.00 uur Paneldiscussie Experts

16.30 uur Uitreiking certificaten en borrel

In samenwerking met:

**Universiteit
Leiden**
ICLON

Openingslezing

Burgerschapsonderwijs door dr. Piet van der Ploeg en dr. Isolde de Groot

Locatie: zaal 360

Dr. Piet van der Ploeg is hoofddocent aan de Rijksuniversiteit Groningen en lector aan de Academica UAS. Hij is gericht op thema's als onderwijsethiek, onderwijsrecht (vrijheid van onderwijs), ouder/kinderrechten, geschiedenis en filosofie van onderwijsvernieuwing, geschiedenis en filosofie van burgerschapsvorming.

Dr. Isolde de Groot is universitair docent burgerschapseducatie en betekenisvol onderwijs aan de Universiteit van Humanistiek en docent-onderzoeker bij het Urban Education programma van de Hogeschool van Amsterdam. Als onderzoeker en docentopleider hield zij zich de afgelopen 15 jaar bezig met vraagstukken rond het democratisch engagement van jongeren, democratische participatie in het onderwijs, scholierenverkiezingen, dialogisch en narratief burgerschapsonderwijs en dialogisch onderwijs rond controversiële kwesties.

Keuzeronde 1 workshops 11.15 uur - 12.45 uur

Workshop 1: Counter-narratives en burgerschapseducatie: lesgeven met getuigenis video's

Locatie: zaal 212B

Vind je het belangrijk om jouw curriculum inclusief in te richten? Wil je de verhalen en perspectieven van minderheidsgroepen meenemen in je lessen? Ben je op zoek naar lesmaterialen die kritisch denken en actief burgerschap bevorderen aan de hand van persoonlijke verhalen? Dan is deze workshop iets voor jou! Tijdens deze workshop maak je namelijk kennis met het *IWitness educatieve programma*, dit programma is gebaseerd op digitale getuigenissen van genocide overlevenden. Tijdens de workshop ervaar je hoe je les kan geven met deze video's. Daarnaast krijg je uitleg over 'counter-narratives' en wordt er uitgelegd hoe deze kritisch denken en actief burgerschap bevorderen. Je krijgt toegang tot kant-en-klare lessen die 'counter-narratives' aanbieden met o.a. als thema's: Vrouwen als verzetsstrijders tijdens de Tweede Wereldoorlog en Zwarte bevrijders in Limburg.

Mari Varsányi is consultant, trainer en maker van educatieve programma's op het gebied van multicultureel onderwijs en social justice education. Met haar bedrijf Human-ed, draagt Mari bij aan het bevorderen van inclusiviteit en kansengelijkheid in het onderwijs. Zij ontwikkelt educatieve programma's voor o.a. het Nationaal Holocaustmuseum en Fawaka. Daarnaast doceert zij aan de UvA en de AHK.

Workshop 2: Debat en DNA: door debatteren anders leren, een vakoverstijgende aanpak

Locatie: *zaal 210A*

DNA wordt al snel gezien als onderdeel van de bètalessen, maar is juist ook interessant voor de taal- en zaakvakken vanwege de ethische vraagstukken. DNA doet leerlingen daarnaast ook nadenken over zichzelf en de verhouding tot anderen. Debatteer tijdens deze workshop zelf mee en raak geïnspireerd door deze veelzijdige en vakoverstijgende lesvorm in je eigen onderwijs. Je hebt geen voorkennis nodig over het thema, want je wordt eerst kort bijgepraat over de meeste recente ontwikkelingen omtrent DNA-technologieën. Vervolgens gaan we met elkaar in debat over een ethisch dilemma dat nieuwe technologie met zich meebrengt: *Moeten we het DNA van baby's aanpassen? Wat accepteren we wel of niet? En is iedereen anders of iedereen gelijk?* Antwoorden zijn niet simpel te geven, maar het is wel heel boeiend om hierover het debat aan te gaan vanuit de verschillende vakgebieden van taal, maatschappij en bèta.

Alexander Schinkel MA is directeur van de DebatUnie, een organisatie die trainingen en lesmateriaal verzorgt voor debatonderwijs in alle lagen van het onderwijs. Dr. Leonie Kaptein van DNA in Beeld, is expert op het gebied van DNA.

Workshop 3: Omgaan met ongenueanceerde uitspraken in de klas

Locatie: *zaal 212A*

Als er een open gesprek ontstaat hebben leerlingen soms een reactie die je niet had verwacht. Hoe zorg je ervoor dat leerlingen zich veilig blijven voelen in de klas? Hoe zorg je dat iedereen wat durft te zeggen? Wat zeggen leerlingen zoal en hoe reageer je hierop als begeleider? In deze workshop staan we stil bij deze vragen en krijg je handige tips en tricks.

Manon van de Vondervoort is werkzaam bij ProDemos. ProDemos legt uit wat de spelregels zijn van de democratie en rechtsstaat en hoe je invloed kan uitoefenen hierop. Dit wordt gedaan op interactieve wijze waarbij er wordt ingespeeld op de belevingswereld van de doelgroep. Manon is Expert Educatie en houdt zich bezig met trainingen en didactiek.

Workshop 4: Structureel burgerschapsonderwijs

Locatie: zaal 210B

Burgerschapsonderwijs lukt alleen goed als aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Zo is het belangrijk te erkennen dat er, naast schoolbrede activiteiten, ook aandacht is voor burgerschapsdoelen in standaard vakken. Bij burgerschap gaat het daarbij ook vaak over vaardigheden (participeren in de maatschappij), meningen (over een politieke partij) of houdingen (positief staan tegenover de rechtsstaat). Maar hoe kunnen die met burgerschapsonderwijs bevorderd worden? En hoe ver kan het onderwijs daar in gaan? Marcel gaat in op deze vragen, waarbij hij put uit wetenschappelijke bronnen. De antwoorden geven aan docenten kaders waar vanuit structureel burgerschapsonderwijs opgezet kan worden.

Marcel Mooijman is Socioloog (Erasmus Universiteit), mediatechnoloog (Universiteit Leiden) en docent aan de Masteropleiding, Instituut voor Lerarenopleidingen Hogeschool Rotterdam. Daarnaast is hij voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) en promovendus evidence informed onderwijs (Universiteit Leiden).

Workshop 5: Burgerschapsonderwijs en diversiteit

Locatie: zaal 310A

Scholen hebben als taak leerlingen voor te bereiden op deelname aan de pluriforme samenleving. Hierbij is aandacht voor diversiteit, op het gebied van kansengelijkheid en sociale cohesie, van belang. Het raamwerk Multicultureel Onderwijs van Banks (2003) geeft zicht op hoe binnen scholen aan deze twee uitdagingen (kansengelijkheid & sociale cohesie) gewerkt kan worden. Ik nodig je uit om aan de hand van de nieuwe Tool 'Multicultureel Onderwijs in de Praktijk' te reflecteren op de manieren waarop jij binnen jouw lespraktijk (en evt. binnen jouw school) aandacht besteedt aan diversiteit. We bespreken wat er al gebeurt en wat er wellicht nog meer gedaan kan worden om kansengelijkheid (m.b.t. cognitieve en sociale uitkomsten) en sociale cohesie binnen (al dan niet diverse) klassen te bevorderen.

Dr. Anke Munniksmas is Universitair Docent bij de afdeling Onderwijswetenschappen aan de UvA. Haar onderzoek richt zich op de sociale ontwikkeling van jongeren in een etnisch diverse samenleving. Daarbij brengt ze in kaart hoe de mate van etnische diversiteit van de schoolcontext gerelateerd is aan het sociale welzijn van jongeren, aan hoe jongeren zich tot elkaar verhouden, en aan welke plaats ze innemen in de samenleving. Ook onderzoekt ze hoe scholen aandacht kunnen besteden aan diversiteit met als doel om kansengelijkheid en sociale cohesie in de klas te bevorderen. Dit onderzoek biedt aanknopingspunten voor het vormgeven van burgerschapsonderwijs dat past bij de context van de school.

Workshop 6: Docentcompetenties en wereldburgerschap

Locatie: zaal 310B

Internationale competenties zijn niet alleen voor scholieren en studenten van belang en interessant. Juist voor docenten is het goed om internationale competenties te ontwikkelen, zowel voor de eigen professionele ontwikkeling als voor de begeleiding van de leerlingen. Immers, zonder internationaal competente leraren, geen internationaal competente leerlingen.

In deze sessie komen verschillende goede voorbeelden aan bod en nemen we samen jouw internationale competenties onder de loep. Op welke competenties wil jij je de komende periode focussen? En wat voor activiteiten passen hierbij?

Jaël Lenders MA helpt scholen in het voortgezet onderwijs om wereldburgerschaps-educatie in het curriculum te implementeren.

[Nuffic](#) is dé organisatie voor internationalisering in het onderwijs. Onze ambitie is dat alle leerlingen en studenten internationale competenties kunnen opdoen, in het buitenland of in eigen land. Zo zijn ze voorbereid op de samenleving en de arbeidsmarkt van de toekomst en zijn ze klaar om de mondiale uitdagingen van deze tijd te lijf te gaan.

Keuzeronde 2 workshops 13.45 uur - 15.15 uur

Workshop 7: Perspectiefgericht onderwijs

Locatie: zaal 210A

Tijdens de workshop zal gewerkt worden met materialen behorende bij [perspectiefgericht onderwijs](#) ontwikkeld door het ICLON, Universiteit Leiden. Perspectiefgericht onderwijs bestaat uit twintig perspectieven, die het gehele curriculum voor basis- en voortgezet onderwijs omvatten. Na een introductie zullen deelnemers zelf aan de slag gaan met de perspectieven. Hierbij worden onder andere de eigen perspectieven op burgerschap verkend en ook die van anderen. Vervolgens gaan we het thema burgerschap aan de hand van het perspectiefgericht model voor burgerschapsvorming verder uitwerken.

Prof.dr.ir Fred Janssen, dr. Eveline de Boer en dr.ir. Alma Kuijpers zijn werkzaam bij het ICLON en verantwoordelijk voor de ontwikkeling van Perspectiefgericht Onderwijs.

Workshop 8: Toolbox Diversiteit - ICLON Universiteit Leiden

Locatie: zaal 210B

Tijdens de workshop wordt gewerkt met het boekje '[Toolbox Omgaan met diversiteit. Werkvormen voor docenten in het voortgezet onderwijs en opleiders](#)'. In dit boekje staan verschillende werkvormen die docenten kunnen gebruiken bij onderwijs aan cultuurdiverse klassen en voor onderwijs over democratisch burgerschap. Na een introductie gaan de deelnemers zelf aan de slag met twee werkvormen: *Speeddate* en *Kijkwijzer inclusieve school*. Tijdens de speeddate maken we kennis met de eigen

percepties ten aanzien van diversiteit en die van anderen. Vervolgens staan we stil bij cultureel-responsief lesgeven en kijken we hoe je dat kunt bewerkstelligen in de les. Dit doen we aan de hand van een lesobservatieformulier gebaseerd op de inzichten van Banks over multicultureel onderwijs.

Prof.dr. Nadira Saab, dr. Eveline de Boer en dr.ir. Alma Kuijpers zijn werkzaam bij het ICLON Universiteit Leiden en hebben in samenwerking met NOD Haaglanden de Toolbox Diversiteit ontwikkeld.

Workshop 9: Democratische participatie van leerlingen

Locatie: zaal 360

De wet met betrekking tot burgerschapsonderwijs vraagt van scholen dat zij leerlingen voorbereiden op het actief oefenen met het handelen naar de democratische basiswaarden, en dat zij bijdragen aan een schoolcultuur in overeenstemming met deze waarden. In deze workshop ga je aan de slag met het kijkkader dat Isolde de Groot ontwikkelde met Jane Lo, onderzoeker en docentopleider Social Studies aan Michigan State University. Door middel van dit kader zoeken we antwoord op de volgende vragen: Op welke wijze oefen jij democratische participatie met leerlingen? Wat betekent 'democratisch' in dit kader? En wanneer is er volgens jou sprake van goed onderwijs in deze context?

Dr. Isolde de Groot is universitair docent burgerschapseducatie en betekenisvol onderwijs aan de Universiteit van Humanistiek en docent-onderzoeker bij het Urban Education programma van de Hogeschool van Amsterdam. Als onderzoeker en docentopleider hield zij zich de afgelopen 15 jaar bezig met vraagstukken rond het democratisch engagement van jongeren, democratische participatie in het onderwijs, scholierenverkiezingen, dialogisch en narratief burgerschapsonderwijs en dialogisch onderwijs rond controversiële kwesties.

Workshop 10: Wat willen we onze jonge burgers meegeven?

Locatie: zaal 212A

Onbewust zijn we bijna ieder moment van de dag bezig met burgerschap. Om er echter ook gericht aan te werken in de klas, is het belangrijk om op schoolniveau een visie te hebben. Want wat willen wij onze jongeren op school meegeven? In deze workshop gaan we daarover met elkaar in gesprek en delen we met elkaar onze dromen. Daarnaast onderzoeken we hoe je het gesprek met je collega's en directie daarover op gang kunt brengen. Vanzelfsprekend schetsen we ook de kaders van de wet: Wat is er verplicht en welke vrijheden heb je? Deze workshop is geschikt voor dromers, durvers en twijfelaars die vanuit een groter perspectief naar burgerschap kijken.

Mark Bos en Maartje Reitsma zijn beide adviseur burgerschapsonderwijs bij het Expertisepunt Burgerschap. Ze hebben meer dan 10 jaar ervaring in het begeleiden van scholen en besturen in het omgaan met vraagstukken rond identiteit, diversiteit, Burgerschap, inclusie en participatie van leerlingen. Daarnaast is Mark directeur HVO onderwijs en werkt Maartje vanuit haar eigen bedrijf 'Vanuit de bedoeling'.

Workshop 11: Contextualisering en Burgerschapseducatie

Locatie: zaal 212B

Tijdens deze workshop zal er worden gekeken naar hoe je jezelf en de wereld door de ogen van anderen leert zien. Ook wordt er stil gestaan bij de hoe vaardigheid van interculturele sensitiviteit bij docenten en leerlingen in de klas, inclusief onderwijs, culturele validering en het productief praten over verschillen, mogelijk kan maken. Je leert meer over hoe scholieren kijken naar andere culturen vanuit de culturele programmering van de ander. Tot slot wordt er gekeken bij het ontwikkelen van cultureel inlevingsvermogen door in de schoenen van de ander te gaan staan.

Daarnaast ga je aan de slag met het Barnga-spel en het Openhartig-Wereldwijd spel. Beide spellen zijn (interculturele) spelsimulaties die bedoeld zijn om mensen te laten experimenteren met samenwerkingen. Hierbij wordt specifiek gefocust op samenwerkingen die extra energie vragen, maar wel zeer waardevol kunnen zijn. Op een speelse wijze ervaren deelnemers hoe er soms verwarring kan ontstaan, maar er in een volgende fase toch zeer effectief samengewerkt kan worden.

Hanneke Maasland en Pieter Goudappel zijn lerarenopleiders Aardrijkskunde aan de Hogeschool Rotterdam en delen hun ervaring in het omgaan met wereldburgerschap en interculturele sensitiviteit.

Workshop 12: Interculturele communicatie, literatuur & burgerschap

Locatie: zaal 310A

Burgerschapsonderwijs wordt vaak gezien in relatie tot vakken als maatschappijleer en geschiedenis, maar ook binnen taalonderwijs kan gewerkt worden aan burgerschap. Esther Schat weet dit als geen ander, want zij heeft onderzoek gedaan naar hoe literatuuronderwijs kan bijdragen aan de interculturele competenties van scholieren. Door bewust te kiezen voor boeken met burgerschapsthema's en het gebruik van dialogische spreek- en schrijftaken hierbij, kunnen leerlingen niet alleen relevante kennis over doeltaalculturen verwerven en taalvaardiger worden. Ook leren leerlingen hierdoor, om om te gaan met verschillen in morele opvattingen en om literatuur te evalueren in gesprek met medeleerlingen. In deze workshop wordt aan de hand van praktische voorbeelden laten zien hoe je dit kan aanpakken in je eigen MVT-programma. Neem dus een boek mee in de doeltaal waarmee je binnenkort in de klas wilt gaan werken. Na het delen van enkele ontwerpprincipes, ga je zelf aan de slag met het ontwerpen van een literatuurles volgens deze principes.

Dr. Esther Schat is werkzaam als docent Spaans op het Spinoza Lyceum in Amsterdam en als lerarenopleider/vakdidacticus op het ICLON (Universiteit Leiden). Met een promotiebeurs voor leraren van Dudoc Alfa heeft zij onderzoek gedaan naar interculturele en taalgerichte literatuurdidactiek.

Workshop 13: Ons koloniaal verleden: meer dan geschiedenis

Locatie: zaal 214B

Burgerschap in Nederland was in de afgelopen tweehonderd jaar aanvankelijk vooral een zaak van rijke witte mannen. Globaal gezegd kregen geleidelijk aan alle witte mannen stemrecht, daarna alle witte vrouwen en tenslotte ook de tientallen miljoenen niet-witte Nederlandse onderdanen. Er is toenemende aandacht voor het koloniaal verleden van Nederland en de doorwerking ervan in het heden. Dit gebeurt in wetenschappelijke studies, romans, theatervoorstellingen, *spoken word*, documentaires, musea en ook in scholen. Er wordt zelfs wel gesproken over een broodnodige 'dekolonisatie van het onderwijs'. In deze workshop bespreken we het hoe, wat en waarom hiervan en verkennen we de mogelijkheden hier vorm aan te geven in verschillende schoolvakken.

Drs. Arthur Pormes is vakdidacticus maatschappijleer & maatschappijwetenschappen bij het ICLON en twee dagen in de week docent in het voortgezet onderwijs.

Workshop 14: Het Unesco-perspectief op Wereldburgerschap

Locatie: zaal 310B

De wetsverankering burgerschapsonderwijs uit 2021 kan een aanknopingspunt zijn om meer in te zetten op Wereldburgerschap. Bram Eidhof en de Nederlandse Unesco Commissie brachten een [Handboek Burgerschapsonderwijs](#) uit om scholen hiermee te helpen. Hoe kijkt Unesco eigenlijk naar Wereldburgerschap en welke voorbeelden zijn er te vinden in het Unesco-scholennetwerk? Welke keuzes maken Unesco-scholen en waarom? En wat is de link tussen de Sustainable Development Goals en de aandacht voor Wereldburgerschap bij Unesco? Tijdens deze workshop krijg je antwoord op bovenstaande vragen en helpen wij je zo om (wereld)burgerschap vorm te geven op school.

Marieke Brugman is plaatsvervangend Algemeen Secretaris en Adviseur Onderwijs en Cultuur bij de Nederlandse Unesco Commissie.

Paneldiscussie 15.40 uur - 16.30 uur

Locatie: zaal 201

Paneldiscussie Jongeren

Finn Rekveldt

Student BSc Bestuurskunde/Overheidsmanagement | De Haagse Hogeschool

Quinten de Gruijter

Student Double bachelor BSc² Econometrics and Economics | Erasmus Universiteit

Meike Kroezen

BSc Biologie | Universiteit Leiden

Rosalie van Gool

Student International Studies (BA) | Universiteit Leiden

Paneldiscussie Experts

Drs. Ton van Haperen

Leraar economie, lerarenopleider en publicist.

Dr. Isolde de Groot

Universitair docent burgerschapseducatie en betekenisvol onderwijs aan de Universiteit van Humanistiek en docent-onderzoeker bij het Urban Education programma van de Hogeschool van Amsterdam.

Prof.dr. Nadira Saab

Bijzonder hoogleraar en bekleedt de door Kennisnet gevestigde leerstoel e-Didactiek van het primair en voortgezet onderwijs.

Drs. Arthur Pormes

Vakdidacticus maatschappijwetenschappen & maatschappijleer.